

ประวัติความเป็นมาของพระอภิธรรม

คัมภีร์พระไตรปิฎก เป็นคัมภีร์ที่บรรจุหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาทั้ง ๓ ประเภท คือ พระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม จึงรวมเรียกว่า **พระไตรปิฎก** แปลว่า หลักพุทธธรรม ๓ คัมภีร์ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันโดยมากของพุทธศาสนิกชนชาวไทย แต่โดยมากก็รู้จักกันแต่เพียงชื่อเท่านั้น ที่รู้จักลึกซึ้งดีพอ ก็มีเฉพาะผู้ที่ทำการศึกษาเท่านั้น แต่ในบรรดาผู้ที่ทำการศึกษาในประเทศไทยนั้น ก็ศึกษากันเฉพาะบางส่วน หรือหลายท่านไม่ได้ศึกษาถึงพระไตรปิฎก ศึกษาเฉพาะชั้นอรรถกถา ฎีกา อнуฎีกา ตามกำหนดกฎกติกาของคณะสงฆ์ หรือที่มหาเถรสมาคมกำหนดเท่านั้น ทั้งนี้เพราะปัจจัยหลายอย่าง เช่น ทางด้านค่านิยม, แรงจูงใจในการศึกษา, ความเชื่อความศรัทธา, และข้อกฏกติกาของสำนัก เป็นต้น ทำให้การศึกษาพระไตรปิฎกของพุทธบริษัทไทยไม่ทั่วถึงเท่าที่ควร

โดยเฉพาะพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่บรรจุเนื้อหาของหลักธรรมที่เป็นสภาวะธรรมละเอียดลึกซึ้ง ที่เรียกว่า **ปรมัตถสัจจะ**

ซึ่งเมื่อสรุปแล้ว ก็ได้แก่ เนื้อความแห่งธรรม ๔ อย่าง คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน ที่เรียกว่า **ปรมัตถธรรม ๔** พระพุทธองค์ทรง แสดงโดยธรรมาธิษฐาน ยกเอาธรรมขึ้นแสดงล้วน ๆ ไม่เกี่ยวกับ บัญญัติ สัตว์ บุคคล เรียกว่า ปรมัตถเทศนา ซึ่งมีประวัติความเป็น มาของพระอภิธรรมปิฎกโดยสังเขปต่อไปนี้

เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ ทรมานนิครนนาฏ บุตรอยู่นั้น ทรงพิจารณาว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายที่ผ่านมา นั้น เมื่อทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์เสร็จแล้ว เสด็จจำพรรษาที่ไหน ก็ทรง ทราบด้วยพระพุทธานุญาตว่า เป็นพุทธประเพณีของพระพุทธเจ้าทุก พระองค์ เมื่อทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์เสร็จแล้ว ก็จะเสด็จไป พรรษา ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อแสดงธรรมโปรดพุทธมารดา ซึ่ง ในขณะนั้น พระนางสิริมหามายาที่เป็นพุทธมารดานั้น หลังจาก เจ้าชายสิทธัตถะ ประสูติได้เพียง ๗ วัน เสด็จสวรรคตจตุตจาก มนุษย์โลก ไปบังเกิดเป็นเทพบุตร ชื่อ **สันตสูติเทพบุตร** ณ สวรรค์ ชั้นดุสิต ซึ่งเป็นสวรรค์ชั้นที่ ๔ ในบรรดาสวรรค์ ๖ ชั้น เป็นสวรรค์ สำหรับเป็นที่อยู่ของผู้บำเพ็ญบารมีเป็นพระสัมมาสัมโพธิญาณ พระปัจเจกโพธิญาณ อัครสาวกโพธิญาณ มหาสาวกโพธิญาณ

ปกตีสาวกโพธิญาณ และ พุทธบิดา พุทธมารดา เรียกว่า “ เป็น
 สวรรค์ชั้นปัญจาชน ”

แต่การที่พระพุทธรองค์ เสด็จไปแค่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งเป็น
 สวรรค์ชั้นที่ ๒ นั้น พระอรรถกถาจารย์สันนิษฐานว่า “เพื่อทรง
 ต้องการที่จะให้เทวดาทั้งหลาย และเทพบุตรผู้เคยเป็นพระพุท
 มารดานั้น เกิดความอุตสาหะในการลงมาฟังธรรม และจะได้ตั้งใจ
 ฟังธรรมโดยเคารพ สัมกับความลำบากที่ต้องลงมา และเพื่อจะ
 ทรงอนุเคราะห์เทวดาที่อยู่ชั้นต่ำกว่าด้วย เทวดาและพรหมชั้นที่
 อยู่สูงกว่า ย่อมสามารถลงมาสู่ภพภูมิชั้นที่ต่ำกว่าได้ ด้วยอำนาจ
 แห่งบุญฤทธิ์ ส่วนเทวดาหรือพรหมที่อยู่ชั้นต่ำกว่า ไม่สามารถขึ้น
 ไปสู่ภพภูมิที่สูงกว่าได้ ด้วยความจำกัดขอบเขตแห่งบุญฤทธิ์
 เช่นกัน จึงทรงเสด็จไปแค่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์เท่านั้น โดยทรงอย่าง
 พระบาทข้างหนึ่งเหยียบบนยอดภูเขายุคนธร และอย่างพระบาทอีก
 ข้างหนึ่ง เหยียบบนยอดภูเขาสิเนรุ และอย่างพระบาทก้าวที่ ๓ ถึง
 ภูดาวดึงส์ เมื่อทำวสัฏกเทวราช หรือ พระอินทร์ ผู้เป็นเจ้าของ
 สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ทรงทราบว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมา ก็เสด็จเข้า
 ไปเฝ้าถวายบังคม ทูลต้อนรับ เมื่อทรงทราบว่า พระพุทธรองค์ทรง

เสด็จมาจำพรรษา ณ ภาวนิมิของพระองค์ ก็ทรงพิจารณาว่า จะ
 ทูลอัญเชิญพระพุทธเจ้าให้ทรงจำพรรษา ณ ที่ไหนจึงจะสมควร ก็
 ทรงเห็นว่า ปั่นทุกัมพลลีลาอาสน์ ที่ประทับของพระองค์เองนั้น
 เป็นสิ่งสูงค่า และสมควรกว่าที่อื่น จึงทรงปฐาสนะถวายเป็น และทูล
 เชิญพระพุทธองค์ให้ทรงจำพรรษา ณ ปั่นทุกัมพลลีลาอาสน์นั้น
 แล้วให้โฆษกเทพบุตรไปเที่ยวป่าวประกาศให้เทพบุตร เทพธิดา
 ทั้งหลาย บอกต่อ ๆ กันไปว่า พระพุทธองค์เสด็จมาจำพรรษา ณ
 ปั่นทุกัมพลลีลาอาสน์ ของท้าวมล็กกเทวราช ณ ภาพดาวดึงส์ เพื่อ
 แสดงธรรมโปรดพระพุทธรมาธา และเทวดา พรหมทั้งหลาย ถ้า
 เทวดาและพรหม ตนใด ต้องการฟังธรรม ก็ขอเชิญมาประชุม
 ร่วมกัน ณ ที่นี้ เหล่าเทวดา มาร พรหมทั้งหลายก็ป่าวประกาศ
 ต่อ ๆ กันไปให้รู้ทั่วกัน ในหมื่นโลกธาตุ ผู้ที่ต้องการฟังธรรม ต่างก็
 ละวิมานของตน ๆ พากันมาสู่พุทธสำนัก ในขณะที่นั้นพระพุทธองค์
 ทรงพิจารณาว่า ธรรมอะไรหนอ จึงสมควรแก่อุปนิสัยของเทวดา
 และพรหมเหล่านี้ และคู่ควรแก่ค่าน้ำนมของพระพุทธรมาธาได้ ก็
 ทรงเห็นว่า พระอภิธรรม เป็นธรรมะที่มีเนื้อความลึกซึ้ง เป็น
 ปรมัตถสัจจะ เป็นธรรมาธิษฐาน เหมาะสมแก่อุปนิสัยของเหล่า

เทวดาและพรหม และคู่ควรแก่ค่าน้ำนมของพระพุทธมารดา จึงได้
ทรงแสดงพระอภิธรรมโปรดพุทธมารดาและเหล่าเทวดา พรหม
ทั้งหลายในสมาคมนั้น ตลอดไตรมาส แต่ทรงแสดงเพียงโดยย่อ
เรียกว่า สังเขปนัย พอเหมาะแก่อุปนิสัยของเหล่าเทวดาและพรหม
ที่มีอุปนิสัยรู้ได้เร็ว แต่ขาดอุตสาหกรรม เป็อหน้ายเร็ว

โดยปกติแล้ว กาลเวลาในสวรรค์นั้น ยาวนานกว่าในมนุษย์
โลกมาก ซึ่งเปรียบเทียบว่า **หนึ่งวันหนึ่งคืนในเทวโลกนั้น
เท่ากับ ๑๐๐ ปีในมนุษย์โลก** ฉะนั้น กาลเวลาเพียงไตรมาส หรือ
๓ เดือน ก็ไม่ถึงวันหนึ่งคืนหนึ่งของในเทวโลก แต่ในฐานะที่
พระองค์ทรงเป็นมนุษย์ และเป็นพระพุทธเจ้าผู้เป็นแบบอย่างที่ดี
ของพระสาวก และเหล่าเทวดา มาร พรหม และมนุษย์ทั้งหลาย
พระองค์จึงทรงกระทำพุทธกิจ ในชีวิตประจำวันตามปกติ คือ เมื่อ
ถึงเวลาตอนเช้าในมนุษย์โลก พระองค์ก็จะทรงเสด็จไปบิณฑบาต
ณ อุตตรกุรุทวีป แต่เพื่อมิให้การแสดงธรรมต้องขาดตอนไป จึง
ทรงเนรมิตพระพุทธนิมิต ให้ทรงแสดงธรรมแทนพระองค์ โดย
ก่อนหน้านั้นทรงพิจารณาหาผู้ที่จะทรงแสดงธรรมแทนให้ทัดเทียม
กับพระองค์นั้น ก็ไม่ทรงเห็นใครมีความสามารถเท่า แม้แต่พระสา

วัชรบุตรผู้มีปัญญาารองจากพระพุทธองค์ ก็ไม่สามารถกระทำกิจนั้น
 ได้ จึงทรงเนรมิตพุทธานิมิตดังกล่าวแล้ว โดยพระพุทธนิมิตนั้น
 สามารถที่จะแสดงธรรมและตอบปัญหาที่พระองค์ถามได้อย่าง
 อัจฉริยะ ด้วยอำนาจพุทธานุภาพ พระสาวรีบุตรอัครสาวกเบื้องขวา ก็
 ได้ขึ้นไปอุปัฏฐากพระพุทธองค์ทุกวัน โดยคอยป้อนอาสนะ ตักน้ำฉัน
 น้ำใช้มาถวาย มิได้บกพร่อง พระพุทธองค์ทรงตรัสถามความ
 เป็นไปในมนุษยโลกแล้ว ทรงแสดงพระอภิธรรมที่พระองค์ทรง
 แสดงแก่เหล่าเทวดาและพรหมนั้น แต่ทรงแสดงโดยพิสดาร ที่
 เรียกว่า **วิตถารนัย** เพื่อให้เหมาะสมแก่ปัญญาของพระสาวรีบุตร ผู้
 เป็นยอดแห่งคนมีปัญญา หลังจากนั้นพระสาวรีบุตร ก็ได้แสดง
 อภิธรรมนี้ แก่ลูกศิษย์ของท่าน ๕๐๐ รูป ซึ่งลูกศิษย์ของท่าน
 เหล่านี้ เมื่อสมัยพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อน ได้เกิดเป็นค่างคา
 อาศัยอยู่ในถ้ำแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นที่อยู่ของพระภิกษุผู้บำเพ็ญสมณ
 ธรรม ภิกษุผู้อยู่ในถ้ำนั้น เป็นผู้ศึกษาเล่าเรียนพระอภิธรรม และ
 ท่องบ่นสาธยายอภิธรรมอยู่เสมอ ในค่างวันหนึ่ง พระภิกษุเหล่านั้น
 ต่างก็เดินจงกรมและสาธยายพิจารณาพระอภิธรรมไปด้วย พวก
 ค่างคาได้ยินเสียงพระภิกษุสาธยายพระอภิธรรม ก็เกิดความ

เลื่อมใสศรัทธาในเสียง แต่ไม่สามารถจับใจความเป็นเนื้อหาของธรรมะนั้นได้ เพราะขอบเขตจำกัดของการเป็นสัตว์เดรัจฉานทั่วไป จึงยึดเอาเสียงเป็นอารมณ์เกิดความเคลิบเคลิ้ม เกิดปีติปราโมทย์ ด้วยความศรัทธาในเสียง จนลืมนึกถึงภัยไข้เจ็บ พากันตกลงมาตายทั้งหมด และด้วยอำนาจแห่งบุญนั้น จึงไปเกิดเป็นเทพบุตรในสวรรค์ชั้นดุสิต และท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย จนถึงสมัยพระพุทธเจ้าของเรา จึงได้มาบังเกิดเป็นกุลบุตรในเมืองสาวัตถี และเกิดความเลื่อมใสในพระอภิธรรมที่พระสารีบุตรแสดง จึงพากันออกบวชเป็นภิกษุทั้ง ๕๐๐ คน และได้บรรลุพระอรหัตผล ได้ทรงจำพระอภิธรรมไว้เป็นรุ่นแรก และสืบทอดรุ่นหลังต่อมา โดยพระอภิธรรมที่พระพุทธองค์และพระสาวกแสดงต่อมาภายหลังนั้น แสดงแบบกิ่งย่อกิ่งพิสดาร ที่เรียกว่า **นาติวิตถารนาติสังเขปนัย** และพระอานนท์ทรงจำนำสืบมา จนถึงสังคายนาครั้งที่ ๑ ได้ยกขึ้นสู่**ปฐมสังคีติ** สาธยายแก่พระอรหันต์ปฏิสัมภิทา ๕๐๐ รูป ที่ประชุมทำปฐมสังคายนา และนำสืบกันมาจนถึงปัจจุบันนี้

ฉะนั้น การแสดงพระอภิธรรมที่ผ่านมา จำแนกได้เป็น ๓ ประเภทใหญ่ ๆ คือ

๑. **สังเขปนัย** เป็นนัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่เทวดาและพรหมที่มาประชุมกัน ณ เทวะสมาคม ในภพดาวดึงส์ เมื่อครั้งเสด็จไปแสดงธรรมโปรดพุทธมารดา

๒. **วิตถารนัย** เป็นนัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระสาวกบุตรเมื่อครั้งขึ้นไปเฝ้าและอุปัฏฐาก ณ ภพดาวดึงส์

๓. **นาติวิตถารนาติสังเขปนัย** เป็นนัยที่พระพุทธองค์แสดงแก่พระสาวกในภายหลัง และพระสาวกแสดงสืบต่อ ๆ กันมาสรุปความแล้ว บรรดาพระสาวกทั้งหลาย ที่มีโอกาสได้เรียนได้ฟังพระอภิธรรมในมัชฌิมประเทศเป็นครั้งแรกนั้น ก็ได้แก่ พระภิกษุ ๕๐๐ รูป ที่ได้เรียนจากพระสาวกบุตรนี้เอง

จากข้อความที่กล่าวมาข้างต้นนั้น แสดงให้เห็นว่า พระอภิธรรมปรากฏขึ้นในเทวโลกเป็นอันดับแรก ซึ่งอาจจะมีปัญหาสอดถามขึ้นมาว่า ทำไม ! พระอภิธรรมจึงไปปรากฏขึ้นที่เทวโลกก่อนที่อื่น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะทรงแสดงในมนุษยโลกก่อนไม่ได้หรือ? ปัญหานี้มีข้อที่จะวิสังฆนาดังนี้

๑. เป็นพุทธประเพณีของพระพุทธเจ้าทั้งหลายจะต้องแสดง
กตัญญูกตเวทิตาต่อพระมารดา โดยการเสด็จขึ้นไปเทศนาพระ
อภิธรรมโปรดทุก ๆ พระองค์ไป เรียกว่า **พุทธนิยาม**

๒. ในกาลนั้น บรรดาสัตว์ทั้งหลายในมนุษยโลก ยังไม่มีจิต
ศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นส่วนมาก เพราะพระพุทธศาสนาเพิ่ง
จะเริ่มอุบัติขึ้นในมนุษยโลกไม่นาน เป็นเวลาเพียง ๖ ปีเศษ
เท่านั้น ซึ่งนับว่า ยังไม่เป็นที่แพร่หลายต่อการที่จะยังความ
เลื่อมใสศรัทธาของหมู่ชนให้มีขึ้นได้โดยเต็มที่ และทั่วถึงกันได้

๓. พระอภิธรรมเป็นธรรมที่ละเอียดลึกซึ้ง สุขุมคัมภีรภาพมาก
ซึ่งเนื้อความในพระอภิธรรมนั้น เกี่ยวด้วยสภาวะทั้งหมดไม่มีสิ่ง
สนุกสนานเจือปน บุคคลที่สามารถจะรองรับรสของพระอภิธรรม
ได้นั้น ต้องเป็นบุคคลที่ประกอบด้วยศรัทธาอันมั่นคง มีโลหะ
โทสะโมหะในสันดานน้อย และเคยได้สร้างบารมีอันเกี่ยวกับ
ปัญญาที่รู้ในสภาวะมาแล้วแต่กาลก่อน ฉะนั้น พระพุทธองค์ทรง
เห็นว่า ชนในสมัยนั้นยังประกอบด้วยโลหะโทสะโมหะมาก ใน
สันดานยังหนาแน่นไปด้วยกิเลสตัณหา หมายความว่า คนบาง
พวกก็มีจิตใจมุ่งอยู่กับความสนุกสนาน ยังหมกมุ่นอยู่ในกามคุณ

อารมณ์โดยมาก บางพวกก็เป็นคนขี้โกรธชอบทะเลาะวิวาท และมีจิตใจพยาบาทมาดร้าย ซึ่งกันและกันบางพวกก็ยังคงเป็นคนโง่เขลาเบาปัญญา มองไม่เห็นประโยชน์อันควรที่จะได้รับจากการประพฤติปฏิบัติธรรม ส่วนผู้ที่มีกิเลสเบาบาง มีปัญญาแก่กล้า ที่จะตรัสรู้ตามนั้น ก็มีน้อย เมื่อเทียบกับในเทวโลก เพราะฉะนั้น ความศรัทธาของชนในสมัยนั้น จึงยังไม่เพียงพอที่จะเชื่อมั่นในพระอภิธรรมได้ พระองค์จึงไม่ทรงแสดงพระอภิธรรมในมนุษยโลกก่อน เพราะถ้าทรงแสดงไปแล้ว ความสงสัยไม่เข้าใจย่อมเกิดขึ้นแก่ชนเหล่านั้น เมื่อมีความสงสัยลังเลใจแล้ว อาจจะเป็นเครื่องก่อให้เกิดการดูหมิ่น ดูแคลนต่อพระพระอภิธรรมนั้นได้ ซึ่งจะเป็นเครื่องกีดกันไม่ให้บรรลุผลดี ที่จะได้รับจากการเลื่อมใสศรัทธาและประพฤติปฏิบัติตาม กลับจะทำให้เกิดผลร้ายตามมามากกว่า ซึ่งพระพุทธองค์ทรงใคร่ครวญพิจารณาอย่างดีแล้ว จึงไม่ทรงแสดงพระอภิธรรมในมนุษยโลกก่อน

๔. การแสดงพระอภิธรรม จำเป็นต้องใช้เวลาในการแสดงนานมาก เพราะต้องแสดงโดยพิสดารไม่ให้มีข้อความใดขาดตกบกพร่อง และการแสดง ก็ต้องแสดงติดต่อกันเป็นลำดับไปโดยไม่

ต้องหยุดพักในระหว่างเลย (ซึ่งได้กล่าวแต่ต้นแล้วว่า พระองค์ทรงใช้เวลาแสดงติดต่อกันตลอด ๓ เดือนไม่มีขาดตอน ในเวลาจะทำกิจวัตรประจำวัน หรือภาระกิจส่วนพระองค์ ก็ทรงเนรมิตพุทธานิมิตให้แสดงต่อ เมื่อพระองค์ทรงทำกิจเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็ทรงแสดงต่อจากที่พุทธานิมิตแสดงมาถึง) นี่เป็นกฎของการแสดงพระอภิธรรมครั้งแรก ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ถ้าหากว่า พระองค์ทรงแสดงให้มีส่วนเหลืออยู่แล้ว ก็จะไม่มียุคคนอื่นที่จะสามารถแสดงต่อไปได้ ทั้งนี้เนื่องด้วยพระอภิธรรมนั้นไม่ใช่เป็นวิสัยของคนเหล่าอื่น เป็นพุทธวิสัยโดยแท้ เมื่อจำเป็นต้องใช้เวลาในการแสดงนานเช่นนี้ จึงไม่เหมาะในการที่จะแสดงในมนุษยโลก เพราะคนในมนุษยโลกย่อมต้องมีภาระกิจเครื่องกังวลแวดล้อมอยู่มาก ไม่สามารถที่จะนั่งฟังอยู่ได้เป็นเวลานาน ๆ อีกประการหนึ่ง เวลาในเทวโลกกับเวลาในมนุษยโลก ก็ต่างกันมาก เวลาในมนุษยโลกแล้ว ๑๐๐ ปี เท่ากับวันหนึ่งคืนหนึ่งของดาวดึงส์เทวโลก เมื่อเป็นเช่นนี้ ย่อมเป็นโอกาสเหมาะสำหรับเทวโลกมากกว่า ยิ่งกว่านั้น บรรดาเทวดาพรหมทั้งหลาย เป็นผู้ที่ไม่ต้องวิตกกังวลในเรื่องธุระใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะท่านเหล่านี้ ล้วนแต่เสวยผลแห่งบุญกุศลของท่าน

ด้วยกันทั้งนั้น ประกอบทั้งร่างกายก็แข็งแรงปราศจากโรคอาพาธทั้งปวง ทั้งปัญญาที่หลักแหลมมากกว่ามนุษย์ สามารถที่จะเข้าใจได้ดีกว่าพวกมนุษย์ อนึ่ง พระพุทธองค์ทรงใช้เวลาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นเวลาไม่ถึงครึ่งชั่วโมง ฉะนั้น การฟังพระอภิธรรมของท่านเหล่านั้น ก็ไม่เป็นการขัดข้องด้วยประการใด ๆ

ตามเหตุผลเหล่านี้แหละ พระพุทธองค์จึงทรงเสด็จไปเทศนาในเทวโลกก่อน^๑

H เนื้อหาพระอภิธรรม H

คัมภีร์พระอภิธรรมมี ๗ คัมภีร์ คือ

๑. สังคินี หรืออัมมสังคินี
 ๒. วิมังค์
 ๓. ธาตุกถา
 ๔. ปุคคัลบัญญัติ
 ๕. กถาวัตถุ
 ๖. ยมก
 ๗. ปัญฐาน
- เรียกชื่อย่อว่า **สัง วิ ธา ปุ กะ ยะ ประ**

^๑ หนังสืออาจารย์พระสัทธัมมโชติกะ อัมมาจริยะ ผู้ปรารภนาพระปัญญาธิกสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้วางรากฐานหลักสูตรการเรียนการสอนพระอภิธรรมในประเทศไทย อัมภา พิชิตการค้า รวบรวม พิมพ์ที่โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุฯ ท่าพระจันทร์ กรุงเทพฯ , มีนาคม ๒๕๓๗

คัมภีร์ที่ ๑ **ธัมมสังคณี** ว่าด้วยธรรมะที่รวมเป็นหมวดหมู่ แล้วแยกแสดงเป็นกลุ่ม เช่น ธรรมที่เป็นกุศล, ธรรมที่เป็นอกุศล, และธรรมที่เป็นอัพยากตะ เป็นต้น

คัมภีร์ที่ ๒ **วิภังค์** ว่าด้วยธรรมะที่แยกเป็นข้อ ๆ เช่น ชันน์ ๕ แยกเป็น รูปชันน์ เวทนาชันน์ สัญญาชันน์ สังขารชันน์ และ วิญญาณชันน์ เป็นต้น

คัมภีร์ที่ ๓ **ธาดูกถา** ว่าด้วยธรรมะจัดระเบียบความสัมพันธ์ โดยถือธาดูเป็นหลัก เช่น ธรรมที่สงเคราะห์เป็นหมวดหมู่กันได้ และไม่ได้ เป็นต้น

คัมภีร์ที่ ๔ **บุคคลบัญญัติ** ว่าด้วยบัญญัติ ๖ ประการ และ แสดงรายละเอียดเฉพาะบัญญัติอันเกี่ยวกับบุคคล

คัมภีร์ที่ ๕ **กถาวัตถุ** ว่าด้วยคำถามคำตอบในหลักธรรม ประมาณ ๒๑๙ หัวข้อ เพื่อถือเป็นหลักในการตัดสินพระธรรมวินัย

คัมภีร์ที่ ๖ **ยมก** ว่าด้วยธรรมะที่รวบรวมแสดงเป็นคู่ ๆ เช่น ธรรมเหล่าใดเป็นกุศล ธรรมเหล่านั้น มีเหตุเป็นอันเดียวกันกับ กุศลไซ้ไหม ? เป็นต้น

คัมภีร์ที่ ๗ ปัญฐาน ว่าด้วยปัจจัย คือ สิ่งที่เกิดกุศลสนับสนุน
ให้ธรรมอื่นเกิดขึ้น ๒๔ ประการ^๒

๙ อรรถของพระอภิธรรม ๙

ที่ชื่อว่า พระอภิธรรม เพราะอรรถ ๗ ประการ คือ ^๓

- ๑) สุกุทตฺตสฺสเนตฺถํ เนื้อความที่อยู่ในพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์นี้
เป็นสิ่งที่ยาก
- ๒) สุนิปุณตฺถํ มีเนื้อความละเอียดละออ
- ๓) สุขุมภีรปุณตฺถํ มีเนื้อความลึกซึ้งคัมภีร์ภาพมาก
- ๔) อตฺถกาวจรํ ไม่สามารถจะคิดนึกเอาเองได้
- ๕) อภิวิจิตฺตรกธา เป็นคัมภีร์ที่มีถ้อยคำในการแสดงวิจิตร
พิสดารมาก

^๒ พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน รวมเล่มเดียวจบ ของอาจารย์สุชีพ
ปัญญานุกภาพ พิมพ์จำหน่ายโดย มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

^๓ สมันตปาสาทิกา ปฐมภาค (เล่ม ๑)

๖) **อภิชาติเรกตถ์** เป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อความละเอียดละเอียดอย่างยิ่ง

๗) **อภิวิสิฏฐตถ์** เป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อความพิเศษ (กว่าพระวินัยปิฎก และพระสุตตันตปิฎก)

เนื้อความในคัมภีร์พระอภิธรรมที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้นั้น เมื่อว่าโดยองค์ธรรมแล้ว มี ๕ ประการ คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน และบัญญัติ ทั้ง ๕ อย่างนี้แหละเรียกว่า **พระอภิธรรมมัตถะ** (แปลว่า เนื้อความแห่งพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์)

H ความปรากฏ แห่งพระอภิธรรม H

พระอภิธรรมที่ปรากฏขึ้นในโลกได้ก็โดยอาศัยพระสัมพันธัญญุตญาณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น นอกจากนี้แล้ว ถึงแม้ว่าจะเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าก็ตาม ก็ไม่สามารถที่จะทำให้ปรากฏขึ้นในโลกได้เลย

ในกาลต่อมา ประมาณ ๙๐๐ ปีเศษ หลังพระพุทธเจ้า
 ปรีณิพพาน มีพระเถระรูปหนึ่ง ชื่อว่า **พระอนรุทธาจารย์** เป็นผู้มีความรู้ความสามารถ
 แดกฉานในพระไตรปิฎก เป็นชาวเมืองกาวิลัญจิก แขวงเมืองมัทราช ทางทิศใต้ของประเทศอินเดีย ท่านได้มาศึกษาพระอภิธรรมอยู่ที่เมืองอนุราชบุรี สำนักวัดตุมุลไสมาราม ประเทศศรีลังกา จนมีความรู้ความเชี่ยวชาญ มีความสันตติจิตเจนแตกฉานมาก นามของท่านปรากฏทั่วไปในชมพูทวีป ท่านได้อาศัยพระบาลี อรรถกถา อันเป็นหลักฐานสำคัญ แล้วรวบรวมร้อยกรองย่อความมาจากพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งเป็นพระคัมภีร์ที่สำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนา มีเนื้อหาที่ว่าด้วยเรื่องของชีวิตอันลึกซึ้งละเอียดละออพิสดารเป็นอย่างยิ่ง ทั้งยากแก่การที่จะศึกษาและยากที่จะอธิบายให้บังเกิดความเข้าใจ ท่านได้อุตสาหะพยายามเรียบเรียงเนื้อความในพระคัมภีร์อันแสนที่จะลุ่มลึกนี้โดยแยกแยะเรียบเรียงเรื่องออกมาให้ง่ายต่อการศึกษาจดจำให้ชื่อว่า **คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ** ซึ่งนักปราชญ์ในภายหลังให้การยกย่องว่า **“เป็นอรรถกถานี้วก้อย”** เพื่อหวังประโยชน์อัน

ไพศาลที่ประชาชนจะได้รับจากวิทยาการอันหาค่ามิได้นี้ ด้วยดวงจิตที่เต็มไปด้วยความกรุณา^๕

H จากอภิธรรมปิฎกสู่อภิมมัตถสังคหะ H (จากพุทธพจน์สู่อรรถกถา)

ซึ่งคัมภีร์อภิมมัตถสังคหะนี้ ท่านพระอนุรุทธาจารย์ได้รวบรวมเรียบเรียงจัดเป็นหมวดหมู่ และจัดแบ่งเป็นปริจเฉท มี ๙ ปริจเฉทด้วยกัน คือ

ปริจเฉทที่ ๑ **จิตตปรมัตถ์** ว่าด้วยเรื่องจิตประเภทต่าง ๆ

ปริจเฉทที่ ๒ **เจตสิกปรมัตถ์** ว่าด้วยเรื่องเจตสิกจำนวน ๕๒

ปริจเฉทที่ ๓ **ปกิณณกสังคหะ** ว่าด้วยเรื่องการรวบรวมจิตเจตสิก แล้วสังเคราะห์โดยธรรม ๖ หมวด คือ เวทนา เหตุ กิจ ทวาร อารมณฺ์ และวัตถุ

^๕ หนังสืออภิมมัตถสังคหบาลี ฉบับแปลเป็นไทยของมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๐๖ , หนังสือเรื่องประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๐๓

ปริจเฉทที่ ๔ **วิธีสังคหวิภาค** ว่าด้วยเรื่องการแสดงจำแนกจิต เจตสิก โดยประเภทแห่งวิถึ

ปริจเฉทที่ ๕ **วิถีมุตตกสังคหวิภาค** ว่าด้วยเรื่องการแสดงจำแนกจิตเจตสิกที่พ้นวิถึ

ปริจเฉทที่ ๖ **รูปปรมัตถ์** และ **นิพพานปรมัตถ์** ว่าด้วยเรื่องรูป ๒๘ และนิพพาน

ปริจเฉทที่ ๗ **สมุจจยสังคหวิภาค** ว่าด้วยการรวบรวมธรรมเป็นหมวดหมู่ แบ่งเป็น ๔ สังคหะ มีอกุศลสังคหะ เป็นต้น

ปริจเฉทที่ ๘ **ปัจจยสังคหวิภาค** ว่าด้วยเรื่องปัจจัย ๒๔ โดยย่อ และเรื่องปฏิจจ สมุปบาท

ปริจเฉทที่ ๙ **กัมมัญฐานสังคหวิภาค** ว่าด้วยหลักการปฏิบัติสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน

ซึ่งบางท่านอาจมีความเห็นว่า **อภิธัมมัตถสังคหะ** ที่ศึกษากันอยู่ทุกวันนี้ เป็นของที่พระอนุรุธาจารย์แต่งขึ้นในภายหลัง มิใช่พระอภิธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดง ฉะนั้น **จึงมิใช่พุทธ**

พจน การมีความเห็นเช่นนั้น มิเป็นการถูกต้องเลย เพราะชื่อก็บ่งบอกความหมายแล้วว่า อภิธรรม + อัตถะ + สังคหะ

อภิธรรม หมายถึง ธรรมอันยิ่ง (คือ ยิ่งกว่าพระวินัย และพระสูตร) เพราะมีเนื้อความอันลึกซึ้งและวิจิตรพิสดาร ยากที่คนปัญญาน้อย จะยังรู้ทั่วถึงได้ ได้แก่ พระอภิธรรมทั้ง ๗ คัมภีร์ ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้

อัตถะ หมายถึง เนื้อความ ได้แก่ เนื้อความแห่งพระอภิธรรมทั้ง ๗ คัมภีร์ ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้

สังคหะ หมายถึง การรวบรวม และเรียบเรียง ได้แก่ การรวบรวมเนื้อความแห่งพระอภิธรรมที่กระจัดกระจายกันอยู่ในพระอภิธรรมทั้งคัมภีร์ทั้ง ๗ นั้น มาเรียบเรียงจัดให้เป็นหมวดหมู่ เพื่อสะดวกแก่การศึกษาของผู้ศึกษาในภายหลัง ซึ่งเป็นผู้มีปัญญาบารมีน้อย มีกุศลสมภารอันได้สั่งสมมายังอ่อนอยู่ ไม่อาจกำหนดรู้และประมวลมาซึ่งอรรถและพยัญชนะในพระอภิธรรมทั้ง ๗ คัมภีร์นั้นให้เข้าใจและรู้ทั่วถึงได้ง่าย ต้องอาศัยการศึกษาอภิธัมมัตถสังคหะก่อนแล้ว จึงจะสามารถอ่านพระอภิธรรมทั้ง ๗ คัมภีร์นั้นเข้าใจได้ เหมือนการศึกษาบาลีไวยากรณ์ก่อน เพื่อให้สามารถ

ศึกษาแปลบาลีธรรมบทได้และเหมือนการศึกษานักธรรมและ
คัมภีร์อรรถกถา ฎีกาที่อธิบายความก่อน เพื่อให้สามารถอ่านพระ
วินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎกได้ ก็ฉันเดียวกัน ฉะนั้น อภิธัมมัตถ
สังคหะปกรณ์นี้ ท่านจึงเรียกว่า “ **อรรถกถานี้วก้อย** “ ของพระ
อภิธรรมทั้ง ๗ คัมภีร์นั้น

เมื่อทำความเข้าใจ เกี่ยวกับความหมายของศัพท์ว่า
อภิธัมมัตถสังคหะอย่างนี้แล้ว ก็จะทำให้ยอมรับได้ว่า **อภิธัมมัตถ
สังคหะ** เป็นหลักธรรมที่มาจากพระอภิธรรมทั้ง ๗ คัมภีร์ ที่พระ
พุทธองค์แสดงไว้ เป็นพระพุทฺธพจน์โดยแท้ มิต้องสงสัย แต่ถ้า
ยังยอมรับไม่ได้ ก็ขอแนะนำให้มาทำการศึกษาพระอภิธรรมให้
จริงจัง ทั้งอภิธัมมัตถสังคหะ และพระอภิธรรมทั้ง ๗ คัมภีร์แล้ว
พิจารณาโดยแยกคาย เปรียบเทียบกันดู ว่ามีเนื้อความผิดแผก
แตกต่างกันตรงไหน ก็สามารถที่จะยอมรับว่า อภิธัมมัตถสังคหะ
นั้น มีเนื้อความไม่แตกต่างกันจากพระอภิธรรมทั้ง ๗ คัมภีร์นั้นเลย
อาจจะต่างกันก็เพียงแต่พยัญชนะ เท่านั้น เพราะท่านต้องแต่ง
อธิบายขยายความให้เข้าใจ ทั้งทางด้านภาษาและความหมาย
เพื่อให้เหมาะสมกับอุปนิสัย และสติปัญญาของสาธุชนในสมัย

หลัง ๆ เหมือนกับการแต่งตำราบาลีไวยากรณ์ เพื่อให้ นักศึกษารุ่น
หลัง ๆ ได้ศึกษามีความรู้เป็นพื้นฐาน จึงจะสามารถแปลธรรมบท
และพระไตรปิฎก อรรถกถาได้ ฉะนั้น.

